

**У НОВИХ
АКАДЕМІЧНИХ
ЦЕНТРАХ
ВИВЧЕННЯ
ЕТНОГРАФІЇ
УКРАЇНИ**

**ІНСТИТУТ НАРОДОЗНАВСТВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ**

Кожен народ, який прагне усвідомити своє місце у загальноісторичному процесі, мусить досконало знати самого себе, свою культуру, свої звичаї, свій традиційний і сучасний спосіб життя. Саме цьому служить така з гуманітарних наук як етнологія або народознавство.

На жаль, від командно-адміністративної системи, яка активно вела політику денационалізації, Україна не успадкувала потужних етнологічних центрів. За рівнем насиченості науковцями народознавчого профілю, кількістю фундаментальних досліджень традиційної й сучасної культури наша держава і сьогодні суттєво відстає від таких сусідів, як Польща, Угорщина, Чехія, Словаччина.

Основним осередком академічної народознавчої науки в Україні залишався ІМФЕ ім. М. Рильського у Києві, який не мав змоги самотужки забезпечити широкий спектр етнологічних досліджень. Ось чому з перших років існування Української незалежної держави Президія НАН України вирішила створити Інститут народознавства (Постанова 34 від 05.02.92 року). Його було створено у Львові, звідки починали свою діяльність члени «Руської трійці» М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький, такі відомі діячі науки й культури як І. Франко, М. Грушевський, В. Гнатюк, Ф. Колесса, В. Шухевич, О. Роздольський, С. Людкевич, М. Кордуба та інші відомі за межами України етнологи, фольклористи й мистецтвознавці, які свого часу організували Наукове товариство ім. Т. Шевченка, а при ньому — Етнографічний музей, сторіччя якого відзначаємо у жовтні 1996 року. Власне на базі цього осередку етнологічної науки у Львові майже через 100 років сформувався нинішній Інститут народознавства.

Етнографічний музей у Львові проіснував до 1951 року, пізніше його об'єднали з Музеєм художньої промисловості, який функціонував у Львові з 1874 року. На базі двох музеїв виник Музей етнографії та художнього промислу. Незважаючи на всі перипетії, дух творчих народознавчих досліджень тут не припинявся. Його підтримували ветерани науки Павло Жолтовський, Антін Будзан, Савина Сидорович, Катерина Матейко, Лев Долинський, а згодом — Юрій Гошко, Володимир Овсійчук та інші сьогоднішні ветерани, чиїми працями по праву може пишатись Україна.

За період з 1951 до 1982 року науковцями музею було опубліковано понад 60 монографій, збірників, альбомів та 1,5 тисячі наукових і популярних статей. Ставши у 1982 році Львівським відділенням ІМФЕ ім. Рильського, тут не припинялися народознавчі дослідження. За десять років існування Відділення його науковцями здійснено ряд ґрунтовних історико-етнологічних досліджень Бойківщини, Гуцульщини, Полісся, опубліковано 37 монографій, ряд збірників і альбомів, понад 600 наукових і популярних статей. Музей етнографії та художнього промислу увійшов до його складу як важливий культурно-освітній центр для збереження і популяризації ви-

сокохудожніх скарбів мистецької творчості українців. Одночасно він був творчою лабораторією для науковців, художників і народних майстрів. Музей не тільки приймав відвідувачів з багатьох міст України, а й багаточисельних туристичних груп з різних зарубіжних країн. На базі фондів збірок організовувалися наукові дискусії, семінари, конференції. Тут проходили творчі вечори, присвячені пам'яті видатних діячів науки, культури. Цей профіль музейницької діяльності зберігся й тоді, коли у 1992 році на базі Відділення ІМФЕ було створено Інститут народознавства.

Новостворений Інститут базується на ґрунтовних концептуальних засадах теорії та практики наукових досліджень, серед яких мав би переважати комплексний підхід до етнологічного осмислення реалій і явищ традиційної культури, сучасного способу життя, розширення предметної сфери етнології як науки, залучення до її сфери таких похідних як етнопсихологія, загальна теорія етносу, етнографія, етнодемографія, етнолінгвістика, юридична антропологія, етнологія спілкування та інших дисциплін.

Не залишилися поза увагою Інституту формування та розвиток категоріального апарату, методології, новітніх методик, забезпечення дійсного плюралізму теоретичних моделей, підходів і шкіл. Інститут готовий був забезпечити активне суспільно-громадське функціонування етнології як науки, як дійового чинника інтегральних процесів творення та розбудови національної держави, регенерації та розвитку цілісного національного організму на всіх рівнях. Однак складні економічні обставини поки що заважають у здійсненні всіх цих задумів.

Проте і в нових складних умовах Інститут працював досить інтенсивно. Підтримуючи давні місцеві традиції, його науковий колектив виконував вагомі дослідження за трьома науковими напрямками, уникаючи будь-якого дрібнотем'я чи дублювання з роботами ІМФЕ ім. Рильського. Такі наукові теми як «Традиційно-побутова культура українців західного регіону» (науковий керівник — С. Павлюк), «Загально-національні риси та локальні особливості традиційної культури українців Карпат і Прикарпаття» (науковий керівник — Ю. Гошко), «Українське мистецтво в європейському контексті» (науковий керівник — В. Овсійчук), «Генезис, теорія та історія сакрального мистецтва українців» (науковий керівник — М. Станкевич), «Атлас археологічних культур Верхнього Подністрів'я» (науковий керівник — О. Корчинський), «Фольклор населення західно-українських земель ХІХ—ХХ століть» (науковий керівник — Р. Кирчів), як і попередні, мають комплексний характер. Спільно з ІМФЕ ім. М. Рильського, тут здійснюється дослідження історії української етнології.

Своєрідним підсумком багаторічних досліджень карпатознавчої проблематики в Інституті стане виконання теми «Етногенез та етнічна історія населення Східних Карпат» (науковий керівник — С. Павлюк), яка передбачає підготовку чотиритомного фундаментального дослідження загальним обсягом до 150 др. арк. До виконання цього конкурсного проекту Державного фонду фундаментальних досліджень залучено спеціалістів Інститутів археології, українознавства НАН України, Ужгородського, Одеського держуніверситетів та Тернопільського педінституту. Крім проведених польових досліджень, здійснено підготовку рукопису 1-го тому «Антропологія та археологія».

У червні 1994 року, згідно з договором Інституту з Мінчорнобилем України, розпочато виконання госпдоговірної теми «Комплексне історико-етнографічне дослідження та фіксація матеріальної і духовної культури радіоактивно забруднених зон Полісся». На сьогодні розшифровано фольклорно-етнографічний матеріал, зафіксований на 37 аудіокасетах в Поліському та Іванківському районах Київщини. Опрацьовано матеріали про водний транспорт і рибальство, народну медицину, ковальство, сімейну і календарну обрядовість, народний одяг, вишивку, народне будівництво, накреслено схематичні плани та зовнішній вигляд 43 об'єктів народної архітектури. Паспортизовано і систематизовано матеріали, зафіксовані на 63 фотоплівках. Підготовлено понад 2 тисячі сторінок польових матеріалів, які матимуть виняткове наукове значення, оскільки учасникам дослідження вдалося виявити досі невідомі науці окремі явища ма-

теріальної і духовної культури. Одночасно зібрано польові матеріали в населених пунктах, які практично вже не існують, а отже, залишаться єдиними достовірними свідченнями культури та побуту навіки втрачених для України поліських сіл. У 1995 році науковці Інституту провели обстеження більш як 50-и сіл Овруцького та Народицького районів Житомирського Полісся, де також зафіксовано значну кількість явищ традиційної культури поліщуків.

Інститут народознавства розгорнув активну роботу щодо розширення етнологічних досліджень не лише за рахунок власних коштів і наукових кадрів, а й формування в регіонах України спеціальних народознавчих наукових центрів, які фінансуються обласними держадміністраціями на місцях. Така форма сприяє розширенню тематичного та просторового вимірів досліджень, забезпечує при цьому значну економію фінансів, виділених на розвиток науки в системі НАН України. Нині такі народознавчі центри, підпорядковані Інституту народознавства, діють у Луцьку (керівник — к. філ. н. В. Давидюк) та Івано-Франківську (керівник — к. іст. н. М. Паньків). Проведено підготовчу роботу щодо створення народознавчих центрів у Харкові та Кіровограді.

Сьогодні особливо активно працює Полісько-Волинський народознавчий центр, в якому зайнято 8 наукових співробітників. Тут ведуться дослідження двох комплексних тем: «Волинь і історико-етнографічне дослідження» та «Історико-етнологічна ідентифікація матеріальної та духовної культури населення зони лісів помірного клімату на основі паралельних знакових систем».

Івано-Франківський народознавчий центр допомагає Інституту в розширенні досліджень карпатознавчої проблематики.

Наукову роботу Інституту найкраще характеризує його видавнича діяльність. Тільки за останніх декілька років тут було підготовлено понад 40 наукових і науково-популярних книг, більшість з яких опубліковано, в тому числі — «Промисли і торгівля в Українських Карпатах XV—XVIII ст.» (Ю. Гошко), «Традиційне хліборобство в Україні» (С. Павлюк), «Походження Українських Карпатських і Прикарпатських назв населених пунктів» (О. Худаш), «Львівська графіка: 1945—1990 роки» (Р. Ярців), «Шляхи сполучення і транспортні засоби в Українських Карпатах» (М. Глушко), «Головні убори українців» (Г. Стельмашук) та цілий ряд інших.

Найбільшої популярності здобула монографія нині покійної д. іст. н. З. Болтарович «Народна медицина українців», яка вийшла стотисячним тиражем, але зникла з полиць книгарень, ставши бібліографічною рідкістю. Не матиме аналогів серед вітчизняних і зарубіжних досліджень праця лауреата Державної премії ім. Т. Шевченка В. Овсійчука «Колір в українському живописі XI—XIX століть», яка незабаром вийде друком з власного видавництва, організованого Інститутом у 1994 році. Сьогодні воно має вісім комп'ютерів і необхідну кількість кваліфікованих спеціалістів. Його фінансування здійснюється через громадську організацію «Етнограф» за рахунок спонсорських коштів і фінансової допомоги різних організацій Львова та добровільних внесків. Для друкування книг Інститут використовує на договірних засадах поліграфічну базу Львівської обласної книжкової друкарні та видавництва «Вільна Україна».

Інститутським видавництвом вже випущено у світ «Шкільний календар» (2 др. арк.), збірник «Писана керниця» (упор. В. Сокіл, 13 арк.). До кінця цього року побачать світ книжки Ю. Липи «Розподіл Росії» (10 арк.), В. Лизанчука «Навічно кували кайдани» (26 арк.), І. Волицької «Театральна юність Леся Курбаса» (8 арк.). Готуються до друку книжки Ю. Олійника «У лемківській тихій стороні» (10 арк.), В. Овсійчука «Колір в українському живописі» (30 арк.) та ряд інших.

Поруч з теоретичними, науково-популярними працями, збірниками фольклорних чи документальних матеріалів науковці Інституту важливого значення надають і підготовці навчальних посібників та методичних рекомендацій. Завдяки їх старанню побачили світ підручник «Декоративно-прикладне мистецтво» (24 арк.) та посібник «Українське народознавство» (40 арк.). Крім того, вчені Інституту брали участь у підготовці таких

посібників для вузів як «Етнографія України», «Соціально-економічна географія України», ряду методичних розробок для Міністерства освіти.

Для пропаганди науково-теоретичних чи практичних знань активну участь беруть науковці Інституту в роботі міжнародних, всеукраїнських чи регіональних конференцій. За останні три роки ними виголошено понад сто наукових доповідей, з яких майже третина — за межами України. Декілька міжнародних конференцій було організовано і безпосередньо на базі Інституту. Тільки в цьому році тут відбудуться міжнародні конференції «Етногенез та етнічна історія населення Східних Карпат» і «Етнографічне музейництво: здобутки і перспективи». Остання присвячена 100-річчю від дня заснування Етнографічного музею НТШ, сьогоднішнім спадкоємцем якого є Інститут народознавства і його структурний підрозділ — Музей етнографії та художнього промислу.

Музей етнографії та художнього промислу як провідний центр етнографічного музейництва в Україні з більш як 100-річною історією діяльності виробив ряд специфічних рис і особливостей, які зумовлюють виконання його наукових, культурно-освітніх та методичних функцій. Концептуальні засади його розвитку включають такі основні напрямки: комп'ютеризація, наукова систематизація, збереження та поповнення, консервація та реставрація, комплектування музейних фондів, а також наукова діяльність, організація експозиційної, культурно-освітньої роботи.

Музей проводить активну міжнародну діяльність, що знаходить своє відображення у втіленні спільних проектів з музеями Польщі, Словаччини, Ізраїлю, Канади, США, Австрії. Переважно це обмін виставками, підготовка спільних видань каталогів, буклетів, проспектів, стажування фондів працівників експозиціонерів, організація конференцій та симпозіумів.

Музей є значним культурологічним осередком як у Львові, так і в західному регіоні України. Систематично проводяться творчі вечори поетів, художників і композиторів не тільки з України, але й з близького і далекого зарубіжжя, концерти, виставки, театралізовані урочистості на відзначення пам'ятних дат з історії України. За 1993—95 роки у музеї було організовано понад 100 тимчасових виставок, проведено 148 екскурсій, щорічно його відвідує до 200 тисяч чоловік.

На сьогодні Музей нараховує близько 90 тис. етнографічних та мистецьких пам'яток світового значення. Вони активно використовуються у підготовці курсових та дипломних робіт студентів художніх колективів інститутів і академій України, кандидатських та докторських дисертацій. На базі Музею систематично проходять практику і стажування студенти й викладачі багатьох середніх спеціальних та вищих навчальних закладів з усієї України. Він слугує важливою джерелознавчою базою для етнологів і мистецтвознавців не лише Інституту, а й суміжних вузів та коледжів України. Музей сприяє Інституту у зміцненні міжнародних зв'язків саме через пропаганду за рубежем культурно-мистецької скарбниці українців.

Визнання наукових досягнень Інституту в царині карпатознавчих досліджень за попередні роки створило передумови для закріплення за цим науковим осередком центру діяльності відновленої у 1993 році Міжнародної комісії дослідження культури населення Карпат, до складу якої увійшли науковці з Польщі, Чехії, Словаччини, Угорщини, Румунії, Молдови. На робочій нараді представників національних секцій цих країн, яка проходила на базі Інституту у листопаді-грудні 1993 року, головою секретаріату МККК обрано професора С. Павлюка. На другій робочій нараді МККК, яка відбулася у Кракові (жовтень 1994 р.) було визначено шляхи і форми міжнародного наукового співробітництва, зокрема домовлено про підготовку до друку міжнародного наукового синтезу «Народне житло в Карпатах».

Крім цього, Інститут має прямі договори про наукову співпрацю з Інститутом археології та етнології Польської АН, кафедрою слов'ян Ягелонського університету у Кракові, Інститутом етнографії і фольклору Угорщини та іншими зарубіжними науковими центрами. Нині спільно з кафедрою української культури ім. Гуцуляків Альбертського університету (Канада) готується до друку бібліографія з питань фольклористики, етнології та на-

родного мистецтва. Все це засвідчує міжнародне визнання наукової діяльності Інституту народознавства, який успадкував давні традиції народознавчих досліджень у Львові. Попри широкий спектр науково-теоретичної діяльності його науковці надають практичну допомогу у справі будівництва Української незалежної держави.

Співробітники Інституту — члени Міжнародної асоціації українських етнологів на чолі з професором С. Павлюком підготували Концепцію національної доктрини Української держави для гуманітарного департаменту Адміністрації Президента України. Одночасно неодноразово надавали консультації Міністерству національних меншин і міграцій щодо національної політики, розвитку етнологічної науки та збереження культури національних меншин в Україні. На базі Інституту діє Координаційна рада Українського національно-патріотичного блоку, куди входять усі партії демократичного спрямування. Раду очолює проф. С. Павлюк.

Розширення науково-теоретичної і практичної діяльності Інституту забезпечено якісним ростом наукових кадрів. З 50-и наукових співробітників тут є вже 7 докторів та 19 кандидатів наук. Нещодавно захистила докторську дисертацію ст. н. співробітник Р. В. Захарчук-Чугай, подав до захисту докторську дисертацію зав. відділом М. Є. Станкевич. Крім цього, захистили свої кандидатські дисертації ще троє осіб. Досить успішно діє при Інституті й аспірантура. Словом, незважаючи на всі економічні негаразди в державі, Інститут народознавства намагається нарощувати свою наукову діяльність.

Львів

Степан ПАВЛЮК